

Us ve Devrim

HERBERT MARCUSE

Hegel ve Toplumsal Kuramın Doğuşu

idea

HERBERT MARCUSE
US VE DEVRİM

Us ve Devrim

HERBERT MARCUSE

HEGEL VE TOPLUMSAL KURAMIN DOĞUŞU
1954'te Yazılan Ek İle

Çeviren
Aziz Yardımlı

İdea • İstanbul

İDEA YAYINEVİ

Şarap İskelesi Sk. 2/106-107 34425 Karaköy — İstanbul
iletisim@ideayayinevi.com • www.ideayayinevi.com • www.ideasatis.com

Bu çeviri için © 2013 AZİZ YARDIMLI

Reason and Revolution,

İlk yayım 1941, Oxford University Press

© Estate of Herbert Marcuse, 1941

Us ve Devrim olarak ilk yayım İDEA, 1989

Üçüncü baskı 2013

Tüm hakları saklıdır.

Bu kitabın hiçbir bölümü

İdea Yayınevi'nin izni olmaksızın herhangi

bir biçimde yeniden üretilemez

Baskı: Umut Matbaacılık

Fatih Cad. Yüksek Sok. No 11, Merter — İstanbul

Printed in Türkiye

ISBN 978 975 397 003 7

MAX HORKHEIMER
VE
TOPLUMSAL ARAŐTIRMA KURUMU İÇİN

ÖNSÖZ

GERÇEK BİR FELSEFİ ÇALIŞMANIN İÇERİĞİ zamanla değişmeksizin kalmaz. Eğer kavramları insanların amaç ve çıkarları ile özsel olarak ilgili ise, tarihsel durumda temel bir değişim insanlara onun öğretilerini yeni bir ışıktaki gösterecektir. Zamanımızda, Faşizmin doğuşu Hegel'in felsefesinin yeni bir yorumunu gerektirmektedir. Umuyoruz ki burada sunulan çözümlere Hegel'in temel kavramlarının Faşist kuram ve kılıya götürmüş olan eğilimlere düşman olduğunu gösterecektir.

Kitabın ilk bölümünü Hegel'in dizgesinin yapısını gözden geçirmeye ayırdık. Aynı zamanda salt bir yeniden-bildirim vermenin ötesine geçmeye ve Hegel'in düşüncelerinin onları Avrupa düşüncesindeki son gelişimler ile, özellikle Marxist kuram ile yakından özdeşleştiren imlemlerini aydınlatmaya çalıştık.

Hegel'in eleştirel ve ussal ölçünlerinin, ve özellikle diyalektiğinin, yürürlükteki toplumsal realite ile çatışmaya girmesi gerekiyordu. Bu nedenle dizgesi pekala *negatif felsefe* adı ile, onu modern karşıtlarının nitelendirmesi ile adlandırılabilir. Yokedici eğilimlerini dengelemek için, Hegel'in ölümünü izleyen ilk onyılıda bir *pozitif felsefe* ortaya çıktı ve usu yerleşik olgunun yetkesi altına getirme işini üstlendi. Pozitif ve negatif felsefeler arasında gelişen savaşım, bu kitabın ikinci bölümünde göstermeye çalıştığımız gibi, Avrupa'da modern toplum kuramının doğuşunun anlaşılması için çok sayıda ipucu sunar.

Hegel'de ilerici düşünce ve devimlerin yerlerini saptamak için keskin bir içgörü vardır. Amerikan ussal tinine yeterli bir yaşam düzeni için savaşımında belirleyici bir rol yükledi ve 'Amerikan ulusunun belli bir gelecekte kazanacağı yeğün olarak dirimsel önemdeki ussallığının bir utkusu'ndan söz etti. Özgürlük için ve us için gözdağı olan güçleri eleştirmenlerinden çok daha iyi tanıyarak, ve bu güçlerin Avrupa'nın kazandığı toplumsal dizge ile sıkı sıkıya bağlandığını kavrayarak, bir zamanlar o kitadan öteye bu yeni kıtaya 'geleceğin ülkesi' olarak bakıyordu.

Metinlerin kullanımında sık sık İngilizce çevirileri alıntılama ve çevirmenin çevirisini zorunlu gördüğüm yerde değişimin yapıldığını belirtmeksizin değiştirme özgürlüğünden yararlandım. Hegelci terimler sık sık değişik İngilizce karşılıklar ile çevrilir, ve teknik bir terimin içerildiği yerde Almanca sözcüğü ayrıca içinde vererek bu noktada karışıklıktan kaçınmaya çalıştım.

Bu çalışmayı sunmam, eğer kitaba şimdi taşımakta olduğu yazınsal biçimi veren Mr. Edward M. David'den gördüğüm yardım olmasaydı, olanaksız olurdu. Hegel'in öğretisini Amerikan ve İngiliz okurlara sunmada sorgusuzca alınabilecek ya da alınamayacak noktaları seçmede bir kılavuz olarak yine onun Amerikan ve İngiliz felsefi geleneği üzerine bilgisinden yararlandım.

Nasyonal Sosyalizm üzerine yakında çıkacak kitabı için gereç toplamakta olan dostum Franz L. Neumann özellikle politik felsefe üzerinde olmak üzere sürekli ögütlerde bulundu.

Profesör George H. Sabine Hegel'in *Tüze Felsefesi* üzerine bölümü okuma ve değerli telkinlerde bulunma inceliğini gösterdi.

Beni bu kitabı yazmaya yüreklendiren ve böyle bir zamanda yayımlanmasını üstlenen Oxford University Press'e (New York) özellikle minnettarım.

HERBERT MARCUSE

Institute of Social Research
Columbia University
New York, N. Y.
Mart 1941

İçindekiler

ANABÖLÜM I HEGEL'İN FELSEFESİNİN TEMELLERİ

GİRİŞ

1. Toplumsal Tarihsel Ortam — 13
2. Felsefi Ortam — 21
- I. HEGEL'İN ERKEN TANRIBİLİMSSEL YAZILARI — 30
- II. FELSEFE DİZGESİNE DOĞRU
  1. İlk Felsefi Yazılar — 39
  2. İlk Politik Yazılar — 43
  3. Törellik Dizgesi — 47
- III. HEGEL'İN İLK DİZGESİ
  1. Mantık — 51
  2. Tin Felsefesi — 58
- IV. TİNİN GÖRÜNGÜBİLİMİ — 69
- V. MANTIK BİLİMİ — 88
- VI. POLİTİK FELSEFE — 118
- VII. TARİH FELSEFESİ — 152

ANABÖLÜM II TOPLUMSAL KURAMIN DOĞUŞU

- GİRİŞ: FELSEFEDEN TOPLUMSAL KURAMA — 169
- I. EYİTİŞİMSSEL TOPLUM KURAMININ TEMELLERİ
1. Felsefenin Olumsuzlanması — 174
  2. Kierkegaard — 177
  3. Feuerbach — 180
  4. Marx: Yabancılaşmış Emek — 183
  5. Emegın Ortadan Kaldırılması — 192
  6. Emek Sürecinin Çözümlemesi — 197
  7. Marxist Diyalektik — 208

II. POZİTİVİZMİN TEMELLERİ VE TOPLUMBİLİMİN DOĞUŞU

1. Pozitif ve Negatif Felsefeler — 214
2. Saint-Simon — 218
3. Pozitif Toplum Felsefesi: Auguste Comte — 225
4. Pozitif Devlet Felsefesi: Friedrich Julius Stahl — 237
5. Diyalektiğin Toplumbilime Dönüşümü:
Lorenz von Stein — 246

VARGI

HEGELCİLİĞİN SONU

1. İngiliz Yeni-İdealizmi — 255
2. Diyalektiğin Düzeltilmesi — 261
3. Faşist 'Hegelmilik' — 253
4. Hegel'e Karşı Nasyonal Sosyalizm — 263

KAYNAKÇA — 275

ARKASÖZ 1954 — 281

KAYNAKÇAYA EK — 287

SÖZLÜK VE NOTLAR / AZİZ YARDIMLI — 289

DİZİN — 293

ANABÖLÜM I
Hegel'in Felsefesinin Temelleri

Giriş

1. TOPLUMSAL-TARİHSEL ORTAM

ALMAN İDEALİZMİ FRANSIZ DEVRİMİNİN KURAMI olarak adlandırılmıştır. Bunun anlamı Kant, Fichte, Schelling ve Hegel'in Fransız Devriminin kuramsal bir yorumunu sunmuş olmaları değil, ama felsefelerini büyük ölçüde Fransa'dan gelen meydan okumaya, devlet ve toplumun ussal bir temelde yeniden örgütlenmeleri yoluyla toplumsal ve politik kurumların bireyin özgürlük ve çıkarı ile uyumlu kılınmaları istemine bir karşılık olarak yazmış olduklarıdır. *Terörü* sert bir biçimde eleştirmelerine karşın, Alman idealistlerinin tümü de devrimi coşkuyla karşıladı ve onu yeni bir dönemin şafağı olarak adlandırdı. Ve tümü de temel felsefi ilkelerini devrimin ileri sürdüğü ideallere bağladı.

Fransız Devriminin düşünceleri böylece idealist dizgelerin tam özeğinde görünür ve önemli bir ölçüde kavramsal yapılarını belirler. Alman idealistlerinin gördükleri gibi, Fransız Devrimi yalnızca feodal saltıkçılığı ortadan kaldırıp yerine orta sınıfın ekonomik ve politik dizgesini geçirmekle kalmadı, ama Alman Reformasyonunun başlatmış olduğu çabayı, bireyin kendi yaşamının kendi gücüne güvenen efendisi olarak kurtarılmasını da tamamladı. İnsanın dünyadaki konumu, emek ve sonuçlarından yararlanma yolu bundan böyle dışsal bir yetke üzerine değil ama kendi özgür ussal etkinliği üzerine bağımlı olacaktı. İnsan ezici doğal ve toplumsal güçlerin acımasızlığı altında yaşadığı uzun bir olgunlaşma döneminden geçmiş ve kendi gelişiminin özerk öznesi olmuştu. Bundan böyle, doğa ile ve toplumsal örgütleniş ile savaşım onun bilgideki kendi ilerleyişi tarafından güdülecekti. Dünya bir us düzeni olacaktı.

Fransız Devriminin idealleri işleyimci kapitalizm sürecinde dinginliğe ulaştı. Napoleon'un imparatorluğu köktenci eğilimleri sona erdirdi ve aynı zamanda devrimin ekonomik sonuçlarını sağlamaştırdı. Dönemin Fransız filozofları usun olgusallaşmasını işleyimin özgürleşmesi olarak yorumladı. Genişlemekte olan işleyimsel üretim insan gereksinimlerini doyuracak zorunlu araçların tümünü sağlamaya yetenekli görünüyordu. Böylece, Hegel'in dizgesini geliştirmesi ile aynı zamanda, Fransa'da Saint-Simon işleyimi insanlığı özgür ve ussal bir topluma götürebilecek biricik güç olarak yüceltti. Ekonomik süreç usun temeli olarak görünüyordu.

Almanya'da ekonomik gelişim Fransa ve İngiltere'deki gelişimin oldukça gerilerinde kalmıştı. Bağdaşmaz çıkarları ile sayısız toprak parçası üzerine saçılmış zayıf Alman orta sınıfı bir devrimi düşünebilmekten çok uzaktı. Varolan birkaç işleyimci girişim ancak uzatmalı bir feodal dizge içerisindeki küçük adacıklar olarak duruyordu. Birey toplumsal varoluşunda ya köleleştirilmiş ya da kendisi gibi bireylerin köleleştiricisi olmuştu. Ama gene de, düşünen bir varlık olarak, en azından her yerde varolan sefil yaşam ile yeni dönemin özgürleştirdiği insan gizlilikleri arasındaki zıtlığı kavrayabiliyordu; ve ahlaksal bir kişi olarak, en azından özel yaşamında, insan değer ve özerkliğini koruyabiliyordu. Böylece, Fransız Devrimi daha şimdiden özgürlüğün olgusallığını ileri sürmeye başlamışken, Alman idealizmi yalnızca onun düşüncesiyle uğraşmaktaydı. Ussal bir toplum biçimini kurmak için somut tarihsel çabalar burada felsefi düzleme aktarılıyor ve usun kavramını geliştirme çabalarında ortaya çıkıyordu.

Us kavramı Hegel'in felsefesine özekseldir. Hegel felsefi düşüncenin usun ötesinde hiçbir varsayımı olmadığını, tarihin us ile ve yalnızca us ile ilgili olduğunu, ve devletin usun olgusallaşması olduğunu ileri sürdü. Ama bu bildirimler us arı bir metafiziksel kavram olarak yorumlandığı sürece anlaşılır olmayacaktır, çünkü Hegel'in us düşüncesi idealistik bir biçimde de olsa özgür ve ussal bir yaşam düzeni için özdeksel çabaları barındırmıştır. Robespierre'in usu *Être suprême* olarak tanrılaşdırması usun Hegel'in dizgesindeki yüceltilmesine karşılık düşer. Hegel'in felsefesinin odağı öyle bir yapıdır ki kavramları,—özgürlük, özne, tin, kavram—, us düşüncesinden türer. Bu düşüncelerin içeriklerini ve aralarındaki özünü bağıntıları sergilemeyi başaramadığımız sürece, Hegel'in dizgesi anlaşılmasa bir metafizik gibi görünecektir, ki gerçekte hiçbir zaman öyle değildi.

Hegel'in kendisi kendi us kavramını Fransız Devrimine bağladı, ve bunu büyük bir vurguyla yaptı. Devrimin istemi 'bir anayasada usun hakkına göre tanınması gerekenler dışında hiçbir şeyin geçerli olarak tanınmaması'¹ idi. Hegel bu yorumu Tarih Felsefesi üzerine derslerinde daha öte geliştirdi: 'Güneşin gök kürede durmaya ve çevresinde gezegenlerin dönmeye başlamasından bu yana hiçbir zaman insanın kendini Kafasında, e.d. Düşüncede varetmişti ve Edimselliği ona göre kurduğu anlaşılmamıştı. Noûç, Us dünyayı yönetir diyen ilk kez Anaxagoras oldu; ama ilkin şimdi insan Düşüncenin tinsel edimselliği yönetmesi gerektiğini anlama noktasına ulaştı. Bu nedenle o görkemli bir şafaقتı. *Tüm düşünen varlıklar bu evreyi kutlamaya katıldı.*'²

Hegel'in görüşünde tarihin Fransız Devrimi ile aldığı belirleyici dönüş insanın kendi kafasına güvenmeye başlaması ve verili olgusallığı

¹ *Ueber die Verhandlung der Württembergischen Landstände, in Schriften zur Politik und Rechtsphilosophie*, ed. Georg Lasson, Leipzig 1913, S. 198.

² *Philosophie des Geschichte, Werke*, yay. haz. Glockner, Bd. 11, s. 557 vs.

usun ölçünleri altına almayı göze alabilmiş olması olgusunda yatıyordu. Hegel yeni gelişimi usun kullanımı ve yürürlükteki yaşam koşulları ile eleştirel-olmayan bir uyuşum arasındaki zıtlık yoluyla açılar. 'Düşünmenin sonucu olmayan hiçbir şey us değildir.' İnsan yalnızca düşüncelerini varolan düzene ve yürürlükteki değerlere uyumlu kılmak yerine, olgusallığı özgür ussal düşüncesinin istemlerine göre örgütlemeye başlamıştır. İnsan düşünen bir varlıktır. Usu onu kendi gizliliklerini ve dünyasının gizliliklerini kavramaya yetenekli kılar. Böylece onu kuşatan olguların elinde kalmak yerine, tersine onları daha yüksek bir ölçün olarak usun ölçünü altına getirme yeteneğindedir. Eğer onun yol göstericiliğini izlerse, usun şeylerin varolan durumları ile karşıtlık içinde olduğunu sergileyen belli düşüncelere ulaşacaktır. Görebilecektir ki tarih özgürlük için sürekli bir savaşımdır, insanın bireyselliği onun kendini edimselleştirme ortamı olarak mülkiyete iye olmasını gerektirir, ve tüm insanların insan yetilerini geliştirmek için eşit hakları vardır. Gerçekte, bununla birlikte, kölelik ve eşitsizlik yürürlüktedir; insanların çoğunun hiçbir özgürlüğü yoktur ve son mülkiyet kısıntılarından da yoksun bırakılmışlardır. Buna göre 'ussal-olmayan' olgusallığın us ile uyuma girinceye dek değiştirilmesi gerekir. Verili durumda, varolan toplumsal düzenin yeniden örgütlenmesi, saltukçı ve feodal kalıntıların kaldırılması, özgür yarışmacılığın kurulması ve herkesin yasa önünde eşit kılınması vb. gerekir.

Hegel'e göre, Fransız Devrimi usun olgusallık üzerindeki belirleyici gücünü bildirdi. Bunu Fransız Devriminin ilkesi 'düşüncenin olgusallığı yönetmesi gerektiğini ileri sürüyordu' diyerek özetler. Bu bildirimde kapsanan imlemler felsefesinin özeginin kendisine götürür. Düşüncenin olgusallığı yönetmesi gerekir. İnsanların gerçek, doğru ve iyi olarak düşündükleri şeylerin onların toplumsal ve bireysel yaşamlarının edimsel örgütlenişinde olgusallaşması gerekir. Bununla birlikte, düşünce bireyler arasında değişir, ve bunun sonucunda ortaya çıkan bireysel görüşler türülülüğü yaşamın ortak örgütlenişi için yol gösterici bir ilke sağlayamaz. İnsan evrensel olarak geçerli koşulları ve düzgüleri belirten kavram ve düşünce ilkelerinden yoksun olduğu sürece, düşüncesi olgusallığı yönetme hakkını ileri süremez. Batı felsefesinin geleneği ile aynı çizgide, Hegel böyle nesnel kavram ve ilkelerin var olduklarına inanır. Bunların bütünlüklerine us der.

Fransız Aydınlanmasının ve devrimci ardıllarının felsefelerinin tümü de usu nesnel bir tarihsel güç olarak konutladı ki, bir kez despotizmin zincirlerinden kurtulunca dünyayı bir ilerleme ve mutluluk alanı yapacaktı. 'Silahların gücü değil ama usun gücü görkemli devrimimizin ilkelerini yayacaktır,' diyorlardı.³ Kendi gücü nedeniyle, us toplumsal uşdışı üzerinde utku kazanacak ve insanlığı ezenleri devirecekti. 'Tüm

³Robespierre, alıntı Georges Michon tarafından, *Robespierre et la guerre révolutionnaire*, Paris, 1937, s. 134.

uydurmalar gerçeklik önünde yiter, ve tüm budalalıklar usun önünde yıkılır.⁴

Bununla birlikte, usun kendini dolaysızca kılıda göstereceği biçimindeki imlem tarihin gidişi tarafından doğrulanmayan bir inaktır. Hegel usun yenilmez gücüne Robespierre'in inandığı kadar inanıyordu. 'İnsanın kendi "ben"i diyebildiği ve ölümün ve çürümenin üzerine yükselen o yeti ... kendini yönlendirebilme gücündedir. Kendini us olarak ileri sürer ki yasaması başka hiçbirşeye bağımlı değildir, ne yerdeki ne de gökteki başka herhangi bir yetke ona yönünün ölçünlerini verebilir.'⁵ Ama Hegel'e göre olgusallık kendinde ussal olmadıkça us olgusallığı yönetemez. Bu ussallık öznenin doğa ve tarihin içeriğinin kendisine girmesi yoluyla olanaklı kılınır. Nesnel olgusallık böylece o denli de öznenin olgusallaşmasıdır. Bu kavrayışdır ki Hegel önermelerinin en temel olanında özetledi: Varlık, tözünde, bir 'özne'dir.⁶ Bu önermenin anlamı ancak Hegel'in *Mantık* dizgesinin bir yorumu yoluyla anlaşılabilir, ama burada daha sonra genişletilecek geçici bir açıklama vermeye çalışacağız.⁷

'Özne olarak töz' düşüncesi olgusallığı bir süreç olarak kavrar ki onda tüm varlık çelişkili güçlerin birleşmesidir. 'Özne' yalnızca bilgikuramsal 'ben'i ya da bilinci değil, ama bir varoluş kipini, e.d. antagonistik bir süreçte öz-gelişimli bir birliğin varoluşunu belirtir. Varolan herşey ancak varoluşunu oluşturan tüm çelişkili ilişkiler yoluyla bir 'kendî' olarak işlediği sürece olgusaldır. Böylece özünlülük çelişkilerini açındırarak ileriye doğru devinen bir tür 'özne' olarak düşünölmelidir. Örneğın, bir taş ancak onunla etkileşen şeyler ve süreçler üzerindeki etki ve tepkileri boyunca aynı şey olarak, bir taş olarak kaldığı sürece bir taştır. Yağmurda ıslanır; baltaya direnir; ezilmeden önce belli bir ağırlığa dayanabilir. 'Bir-taş-olma' (*Being-a-stone*) taş üzerinde etkiyen herşeye karşı sürekli bir direniştir; sürekli bir oluş ve bir taş olma sürecidir. Hiç kuşkusuz, 'oluş' taş tarafından bilinçli bir özne olarak yerine getirilmez. Taş yağmur, balta ve ağırlık ile etkileşimlerinde değişir; ama kendini değiştiremez. Öte yandan, bir bitki kendini açındırır ve geliştirir. Şimdi bir tomurcuk ve daha sonra bir çiçek değil, ama daha çok tomurcuktan çiçek yoluyla kurumaya dek süren bütün bir devimdir. Bitki kendini bu devimde oluşturur ve saklar. Edimsel bir 'özne' olmaya taştan daha çok yaklaşır, çünkü gelişiminin çeşitli evreleri onun kendisinden doğar; bunlar onun 'yaşamı'dır ve ona dışarıdan dayatılmamıştır.

Ama bitki bu 'gelişimi kavramaz.' Onun kendi gelişimi olarak 'bilincine' varmaz ve bu nedenle kendi gizliliklerini bilerek varlığa geçi-

⁴Robespierre'in *Être suprême* kültü üzerine raporundan alıntılan Albert Mathiez, *Autour de Robespierre*, Paris 1936, s. 112.

⁵Hegel, *Theologische Jugendschriften*, yay. haz. H. Nohl, Tübingen 1907, s. 89.

⁶Bkz. Hegel, *Timin Görüngübilimi*, çev. A. Yardımlı, İdea Yayınevi, İstanbul, 1986, s. 32.

⁷Bkz. aşağıda s. 51vs., s. 89vs.

remez. Böyle bir 'bilinçlenme' gerçek öznenin sürecidir ve ona ancak insanın varoluşu ile ulaşılır. Yalnızca insanın kendini-olgusallaştırma gücü, tüm oluş sürecinde bir öz-belirlenimli özne olma gücü vardır, çünkü yalnızca onun gizlilikleri anlama ve 'kavramları' bilme yeteneği vardır. Varoluşunun kendisi gizliliklerini edimselleştirme, yaşamını usun kavramlarına göre yoğurma sürecidir. Burada en önemli us kategorisi ile, özgürlük ile karşılaşırız. Us özgürlüğü öngerektirir,—gerçeğin bilgisi ile uyum içinde davranma ve olgusalılığı gizlilikleri ile bir çizgide şekillendirme gücünü. Bu erekların yerine getirilmesi yalnızca kendi gelişiminin efendisi olan ve kendi gizliliklerini olduğu gibi çevresindeki şeylerin gizliliklerini de anlayan özneye düşer. Özgürlük de, kendi payına, usu öngerektirir, çünkü yalnızca kavrayan bilgidir ki özneyi bu gücü kazanmaya ve kullanmaya yetenekli kılar. Taş bunu taşımaz; ne de bitki. İkisi de kavrayıcı bilgidir ve bu nedenle gerçek öznellikten yoksundur. 'Bununla birlikte, insan ne olduğunu bilir,—salt böylelikle olgusaldır. Bu bilgi olmaksızın us ve özgürlük hiçbirşeydir.'⁸

Us özgürlükte sonlanır, ve özgürlük öznenin varoluşunun kendisidir. Öte yandan, usun kendisi ancak olgusallaşması yoluyla, onu olgusal kılan süreç yoluyla varolur. Us nesnel bir güç ve nesnel bir olgusalıktır, ama ancak tüm varlık kipleri az ya da çok öznellik kipleri, olgusallaşma kipleri olduğu için. Özne ve nesne aşılmaz bir uçurum ile ayrılmış değildir, çünkü nesne kendinde bir tür öznedir ve çünkü tüm varlık tipleri usu olgusallaştırma yeteneğinde olan özgür 'kavrayıcı' öznedir. Doğa böylece özgürlüğün gelişimi için bir ortam olur.

Usun yaşamı kendini insanın varolanı kavramak ve onu kavranan gerçeklik ile uyum içinde dönüştürmek için sürekli savaşımında gösterir. Us o denli de özsel olarak tarihsel bir güçtür. Edimselleşmesi bir süreç olarak uzaysal-zamansal dünyada yer alır, ve, son çözümlemeye, bütün insanlık tarihidir. Usu tarih olarak belirten terim Tindir (*Geist*). Tin insanlığın ussal ilerlemesi ile ilişki içinde görülen tarihsel dünyayı anlatır—bir edimler ve olaylar zinciri olarak tarihsel dünyayı değil, ama varoluşu insanlığın gelişmekte olan gizliliklerine uyarlamak için sonu gelmez bir savaşım olarak tarihsel dünyayı.

Tarih değişik dönemlere örgütlenir, ve bunlardan her biri usun olgusallaşmasında ayrı bir gelişim düzeyini belirtir, belli bir evreyi temsil eder. Her bir evre ona özgü olan yürürlükteki düşünme ve yaşama biçimleri yoluyla, politik ve toplumsal kurumları, bilimi, dini ve felsefesi yoluyla bir bütün olarak alınacak ve anlaşılacaktır. Usun olgusallaşmasında değişik evreler yer alır, ama salt bir us vardır, tıpkı tek bir bütünün ve tek bir gerçeğin olması gibi: Özgürlüğün olgusalılığı. 'Bu son ereğe doğrudur ki dünya tarihi sürekli olarak çabalamıştır, ve onadır ki çağlar boyunca yeryüzünün engin adak taşına yatırılan adaklar sunulmuştur. Salt bu erektir ki kendini edimselleştirmekte ve yerine getirmektedir,

⁸ *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie*, yay. haz. Hoffmeister, Leipzig 1938, s. 104.

tüm olaylar ve koşullar akışındaki biricik dinginlik ögesi ve o denli de onlardaki gerçekten etkin yandır.⁹

Us ve olgusalığın *dolaysız* bir birliği hiçbir zaman varolmaz. Bu birlik ancak en alt doğa düzeyinde başlayarak en yüksek varoluş biçimine, gizliliklerinin özbilinci ile yaşayan ve davranan özgür ve ussal bir öznenin varoluşuna dek ulaşan uzun bir süreçten sonra gelir. Olgusal olan ve gizil olan arasında bir uçurum olduğu sürece, birincisi us ile bir çizgiye getirilinceye dek üzerinde etkide bulunulmalı ve değiştirilmelidir. Olgusallık us tarafından şekillendirilmediği sürece, sözcüğün vurgulu anlamında bir olgusallık bile değildir. Böylece olgusallık Hegel'in dizgesinin kavramsal yapısının içerisinde anlamını değiştirir. 'Olgusal' olan edimsel olarak varolan herşey değil (ki bunlar daha çok görüngüler olarak adlandırılmalıdır) ama usun ölçünleri ile uyumlu bir biçimde varolan şeyler anlamını kazanır. 'Olgusal' olan usauygun (ussal) olandır, ve salt odur. Örneğin, devlet ancak insanların verili gizliliklerine karşılık düştüğü ve onların tam gelişmelerine izin verdiği zaman bir olgusallık olur. Başlangıç aşamasında bulunan bir devlet biçimi henüz usauygun değil, ve öyleyse henüz olgusal değildir.

Hegel'in us kavramı böylece açık bir eleştirel ve tartışmacı nitelik gösterir. Şeylerin verili durumunun tüm ön-kabulüne karşıttır. Yürürlükteki her varoluş biçiminin hegemonyasını yadsır, ve bunu onu başka biçimlere çözümlenecek karşıtlıkları tanıtlayarak yapar. 'Çelişme tini'nin Hegel'in eýtışimsel yönteminin itici gücü olduğunu göstermeye çalışacağız.¹⁰

1793'te Hegel Schelling'e şunları yazdı: 'Us ve özgürlük ilkelerimiz olarak kalır.' Erken yazılarında, Fransız Jacobinlerin kullandığı aynı devrimci dilde anlatılan bu ilkelerin felsefi ve politik anlamları arasında hiçbir uçurum yoktur. Örneğin, der ki çağının imlemi 'yeryüzünün başta gelen zalimlerini ve tanrılarını çevreleyen halenin yitmiş olması' olgusunda yatar. 'Felsefeciler bu değeri tanıtlıyorlar; uluslar bunu duymasamayı öğrenecekler, ve ayaklar altında çiğnenmiş haklarını istemekle kalmayıp onları kendi elleri ile geri alacak, kendilerinin yapacaklar. Din ve politika *aym* maske altında oynadı; birincisi despotizmin öğretmeyi istediğini, insan soyunu küçük görmeyi, onun iyi birşey olmaya, kendi özü yoluyla birşey olmaya yeteneksizliğini öğretti.'¹¹ Giderek daha aşırı bildirimler ile de karşılaşırız ki, bunlar usun olgusallaşmasının verili düzen ile çatışan bir toplumsal şemayı gerektirdiğini vurgular. 1796'da yazılmış olan *Ersten Systemprogramm des Deutschen Idealismus*'da şunları buluruz: '... göstereceğim ki bir Devlet İdeası yoktur, çünkü Devlet *dü-*

⁹*Philosophie der Geschichte*, s. 47.

¹⁰Hegel'in kendisi bir kez diyalektiğinin özünü 'çelişme tini' olarak belirtmişti (Eckermann, *Gespräche mit Goethe in den letzten Jahren seines Lebens*, Ekim 18, 1827).

¹¹Schelling'e Mektup, Nisan 1795. *Briefe von und an Hegel* de, yay. haz. Hoffmeister, Bd. I, Hamburg 1952, s. 24.

zeneysel birşeydir ve bir *düzenek* İdeası ise olamaz. Yalnızca bir *özgürlük* nesnesi olan şeye *İdea* denebilir. Öyleyse Devletin ötesine geçmeliyiz!— Çünkü her Devlet özgür insanları bir düzenekteki çarklar gibi ele almak zorundadır; oysa bunu yapmaması gerekir; bu nedenle *sona ermelidir*.¹²

Bununla birlikte, temel idealistik kavramların köktenci imlemleri yavaş yavaş zayıflar ve giderek artan bir düzeyde yürürlükteki toplumsal biçime uygun kılınır. Bu süreç, göreceğimiz gibi, liberalist toplumun belirleyici ilkelerini barındıran ve onların ötesine bir geçişi engelleyen Alman idealizminin kavramsal yapısı tarafından zorunlu kılındı.

Gene de, felsefe ve olgusalık arasındaki uzlaşmanın Hegel'in dizgesinde aldığı tikel biçim onun felsefesini geliştirmekte olduğu sıralarda Almanya'nın içinde bulunduğu edimsel durum tarafından belirlendi. Hegel'in erken felsefi kavramları çürümekte olan bir Alman *Reichinin* ortasında formüle edildi. Alman Anayasası (1802) üzerine kitapçığının açılışında bildirdiği gibi, on sekizinci yüzyılın son onyılının Alman devleti 'bundan böyle bir Devlet değildi.' Feodal despotizmin kalıntıları henüz Almanya'da egemenliklerini sürdürüyor ve her biri başkaları ile yarışan küçük despotluklardan oluşan bir çokluk ortasında baskı daha da yoğunlaşıyordu. *Reich* 'Avusturya ve Prusya'dan, Prens-Seçmenlerden, 94 dinsel ve dünyasal prenten, 103 barondan, 40 piskoposluk ve 51 *Reich* kasabasından, böylece yaklaşık olarak 300 topraktan oluşuyordu.' *Reichin* kendisinin 'tek bir askeri bile yoktu, yıllık geliri ancak birkaç bin florine varıyordu.' Özeksel bir türe uygulaması yoktu; Yüksek Mahkeme (*Reichskammergericht*) 'yolsuzluk, kapris, ve rüşvetçilik için' bir üreme zeminiydi.¹³ Serflik henüz yürürlükteydi ve köylü henüz bir yük hayvanı durumundaydı. Kimi prensler uyruklarını paralı askerler olarak yabancı ülkelere kiralamayı ya da satmayı sürdürüyordu.¹⁴ En küçük aydınlanma izlerini bile bastırmak için güçlü bir sansür işliyordu. Çağı yaşayan biri günün durumunu şöyle betimliyordu. 'Yasasız ve türesiz, başına buyruk vergilendirmeye karşı güvenliksiz, çocuklarımızdan, özgürlüğümüzden ve haklarımızdan, yaşamımızı bir gün daha sürdürebilmekten kuşku içinde, despotik gücün zavallı avlarıyız; varoluşumuz birlikten ve ulusal bir tinden yoksun ...—ulusumuzun statükosu budur.'¹⁵

Fransa ile keskin bir zıtlık içinde, Almanya'nın bu saltıkcılığa karşı savasını yönetebilecek güçlü, bilinçli, politik olarak eğitilmiş bir orta sınıfı yoktu. Soyluluk karşıtlık olmaksızın yönetiyordu. 'Almanya'da,' diyordu Goethe, 'bu olağanüstü ayrıcalıklı kitleyi kıskanmak, ya da onlara mutlu dünya üstünlüklerini çok görmek neredeyse hiç kimsenin kafasından

¹²*Dokumente zu Hegels Entwicklung*, yay. haz. Hoffmeister, Stuttgart 1936, s. 219 vs.

¹³Th. Perthes, *Das deutsche Staatsleben vor der Revolution*, Hamburg 1845, s. 34, 19, 41. Ayrıca bkz. W Wenck, *Deutschland vor hundert Jahren*, Leipzig 1887.

¹⁴K. Th. von Heigel, *Deutsche Geschichte vom Tode Friedrich des Grossen bis zur Auflösung des alten Reichs*, Stuttgart 1899 vs., Bd. I, s. 77.

¹⁵J. Müller: von Heigel, *Deutsche Geschichte ...*'de, s. 115.

geçmiyordu.¹⁶ Her biri kendi hükümeti ve kendi yerel çıkarları ile sayısız kasaba arasında dağılmış olarak, kent orta sınıfı herhangi bir ciddi karşıtlığı somatlaştırmak ve etkili kılmak için güçsüzdü. Hiç kuşkusuz, egemen patrisyenler ile loncalar ve zanaatçılar arasında çatışmalar oluyordu. Ama bunlar hiçbir yerde bir devrimci devim boyutlarına ulaşamıyordu. *Bürgerlerin* dilek ve yakınmalarına Tanrının Babavatamı 'devrimin teröründen' koruması için bir dua eşlik ediyordu.¹⁷

Alman Reformasyonundan bu yana, kitleler onlar için özgürlüğün her kölelik biçimi ile bağdaşabilir bir 'iç değer' olduğu, varolan yetke karşısında boyun eğmenin sonsuz esenlik için bir öngerek olduğu, ve zahmet ve yoksulluğun Tanrının gözünde bir kutsama olduğu olgusuna alışmışlardı. Uzun bir disiplinci yetiştirme süreci Almanya'da özgürlük ve us istemlerini içe döndürmüştü. Protestanlığın belirleyici işlevlerinden biri serflikten kurtulmuş bireyleri doğan yeni toplumsal dizgeyi kabul etmeye yöneltmek oldu, ve bunu hak ve istemlerini dışsal dünyadan iç yaşamlarına saptırarak yaptı. Luther Hıristiyan özgürlüğü ne olursa olsun tüm dış koşullardan bağımsız olarak olgusallaşacak bir iç değer olarak gördü. Toplumsal olgusalılık insanın gerçek özü açısından ilgisiz bir alan olarak gösterildi. İnsan gizilliklerinin doyumu için istemini kendi üzerine döndürmeyi ve yaşamının gerçekleşmesini dış dünyada değil ama kendi 'içerisinde aramayı' öğrendi.¹⁸

Alman kültürü Protestanlıktaki kökeninden ayrılmaz. Bir güzellik, özgürlük, ve ahlak alanı doğmuştu ki, dışsal olgusalılıklar ve savaşımalar tarafından sarsılamayacaktı; sefil toplumsal dünyadan ayrılarak bireyin 'ruhunda' demir atmıştı. Bu gelişim Alman idealizminde yaygın olarak görünen bir eğilimin kaynağıdır—toplumsal olgusalılık ile uzlaşma yönünde bir gönüllülük. İdealistlerin bu uzlaşmacı eğilimleri eleştirel ussalcılıkları ile sürekli olarak çatışır. En sonunda, eleştirel yanların ortaya sürdükleri ideal, dünyanın ussal bir politik ve toplumsal yeniden-örgütlenmesi boşa çıkar ve tinsel bir değere dönüşür.

'Eğitilmiş' sınıflar kendilerini kılğısal sorunlardan yalıtı. Böylece kendilerini uslarını toplumun yeniden-şekillendirilmesi için uygulamaya yeteneksizleştirerek insan özlerini bir bilim, sanat, felsefe ve din alanında yarattılar. Bu alan onlar için varolan toplumsal koşulların sefilliğini aşan 'gerçek olgusalılık' oldu; gerçeklik, iyilik, güzellik, mutluluk için ve, en önemlisi, toplumsal kanallara çevrilemeyecek eleştirel bir kişilik için tümüne yanıt veren bir sığınak oldu. Kültür o zamanlar özsel olarak idealistik bir doğadaydı, şeylerin kendileri ile olmaktan çok *düşünceleri* ile ilgileniyordu. *Düşünce* özgürlüğünü *eylem* özgürlüğünün önüne, ahlaki kılğısal türenin önüne, insanın iç yaşamını toplumsal yaşamının önüne

¹⁶*Dichtung und Wahrheit: Werke, Cottasche Jubiläumsausgabe* de, Bd. 25, s. 51.

¹⁷von Heigel, *a.g.y.*, s. 305-6.

¹⁸Bkz. *Studien über Autorität und Familie. Forschungsberichte aus dem Institut für Sozialforschung*, Paris 1936, s. 136 vs., ve *Zeitschrift für Sozialforschung*, Paris 1936, Bd. V, s. 188 vs.

koyuyordu. Bununla birlikte, bu idealistik kültür salt dayanılmaz bir olgusalıktan uzakta durduğu ve böylece kendini el değmemiş ve lekesiz tuttuğu için, yalancı avutmalarına ve yüceltmelerine karşın, insanlık tarihinde olgusallaşmamış gerçeklerin bir birikimi olarak hizmet etti.

Hegel'in dizgesi bu kültürel idealizmin son büyük anlatımı, düşüncesi usa ve özgürlüğe bir sığınak kılmak için son büyük girişimdir. Bununla birlikte, düşüncesinin özgün eleştirel dürtüsü onu idealizmin tarihten geleneksel uzaklığını bırakmaya itecek denli güçlüydü. Hegel felsefeyi somut tarihsel bir etmen yaptı ve tarihi felsefeye çekti.

Ama Tarih kavrandığı zaman idealistik çerçeveyi parçalar.

Hegel'in dizgesi zorunlu olarak belirli bir politik felsefe ile ve belirli bir toplumsal ve politik düzen ile bağlıdır. Yurttaş toplumu ve Restorasyonun devleti arasındaki diyalektik Hegel'in felsefesinde rastlantısal değildir, ne de yalnızca *Tüze Felsefesi*'nin bir kesimidir; ilkelere daha şimdiden dizgesinin kavramsal yapısında işlemektedir. Öte yandan, Hegel'in temel kavramları bütün Batı düşünce geleneğinin doruğunda yatar. Ancak bu gelenek içinde yorumlandıkları zaman anlaşılır olurlar.

Bu noktaya dek küçük bir alanda Hegel'in kavramlarını somut tarihsel çerçevelerine yerleştirmeye çalıştık. Geriye Hegel'in dizgesinin başlangıç noktasını onun zamanının felsefi ortamındaki kaynaklarına dek izlemek kalıyor.

2. FELSEFİ ORTAM

ALMAN İDEALİZMİ FELSEFİYİ İngiliz görgücülüğünün saldırısından kurtardı, ve ikisi arasında yer alan savaşım yalnızca ayrı felsefi okullar arasındaki bir çarpışma değil, ama felsefe olarak felsefe uğruna bir savaşım oldu. Felsefe insanın doğa ve toplum üzerindeki ussal bir egemenliğe doğru çabalarını güdüleme hakkını ileri sürmekten ya da bu istemi felsefenin dünyayı bilmek için en yüksek ve en genel kavramları geliştirmiş olduğu olgusu üzerine dayandırmaktan hiçbir zaman vaz geçmedi. Descartes ile felsefenin kılğısal ilgisi modern tekniklerin yaygın ilerleyişi ile uyumlu yeni bir biçim kazandı. Descartes 'kılğısal bir felsefe' ileri sürmüştü ki, 'bunun aracılığıyla ateş, su, hava, yıldızlar, gök ve bizi kuşatan tüm başka cisimlerin kuvvet ve eylemlerini bilerek ... onları uyarlandıkları tüm kullanım yollarında kullanabilir ve böylece kendimizi doğanın efendileri ve iyeleri yapabiliriz.'¹⁹

Bu görevin yerine getirilmesi, giderek artan bir düzeye dek, bilgide evrensel olarak geçerli yasa ve kavramların saptanması ile bağlandı. Doğa ve toplum üzerindeki ussal egemenlik gerçekliğinin bilgisini varsayıyordu,

¹⁹*Discourse on Method*, bölüm 6: *Philosophical Works*'de, yay. haz. E. S. Haldane ve G. R. T. Ross, Cambridge 1931, cilt. I, s. 119.

ve gerçeklik, şeylerin çoklu görüngülerine ya da bireylerin algılarındaki dolaysız biçimlerine karşı olarak, evrensel idi. Bu ilke Yunan bilgikuramının en erken girişimlerinde bile dirimseldi: Gerçeklik evrensel ve zorunludur ve böylece sıradan değişimin ve ilineğin deneyimi ile çelişir.

Gerçekliğin varoluşun olguları ile çelişkili ve olumsuz bireylerden bağımsız olduğu anlayışı insanın toplumsal yaşamını çatışan bireyler ve kümeler arasındaki bir karşıtlıklar yaşamı olarak içeren bütün bir tarihsel evre boyunca sürer. Evrensel tözselleştirilmiştir, ve bu durum toplumda yalnızca bireysel çıkarlar yürürlükte olduğu, oysa ortak çıkarın yalnızca bireyin 'gizlice arkasından' ileri sürüldüğü biçimindeki tarihsel olguya karşı felsefi bir tepkidir. Evrensel ve bireysel arasındaki zıtlık, modern evrede genel özgürlük belgeleri yükseldiği ve uygun bir toplumsal düzen ancak özgürleşmiş bireylerin bilgi ve etkinlikleri yoluyla yaratılabilir görüşü ileri sürüldüğü zaman, ağırlaşmış bir biçim kazandı. Tüm insanların özgür ve eşit oldukları bildirildi; gene de, bilgilerine göre ve çıkarlarının peşinde davranarak, bir bağımlılık, türesizlik ve yineleyen bunalımlar düzenini yarattılar ve yaşadılar. Özgür ekonomik özneler arasındaki genel yarışmacılık tüm insanların gereksinim ve isteklerini gözetip doyurabilecek bir ussal topluluk yaratmadı. İnsanların yaşamları bireyleri birbirleri ile yalıtılmış meta alıcı ve satıcıları olarak ilişkilendiren bir toplumsal dizgenin ekonomik düzeneklerine teslim edildi. Ussal bir topluluğun bu edimsel yokluğu usun birliği (*Einheit*) ve evrenselliği (*Allgemeinheit*) için felsefi arayıştan sorumluydu.

Bireysel uslamamanın yapısı (öznel) evrensel ussallık ölçünleri oluşturabilecek genel yasalar ve kavramlar verebilir mi? Bireyin özerkliği üzerinde evrensel bir ussal düzen kurulabilir mi? Bu sorulara olumlu bir yanıt sunarken, Alman idealizminin bilgikuramı bireyci bir toplumun temel ideallerini koruyacak ve aynı zamanda karşıtlıklarına da yenilmeyecek birleştirici bir ilkeyi amaçlıyordu. İngiliz görgücülerini usun tek bir kavramının ya da yasanın bile evrensellik hakkı ileri süremeyeceğini, usun birliğinin alışkanlığa bağlı bir birlikten başka birşey olmadığını, ve ancak olgulara sarılabileceğini ama hiçbir zaman onları yönetemeyeceğini tanıtlamışlardı. Alman idealistlerine göre, bu saldırı yürürlükteki yaşam biçimleri üzerine bir düzen getirmeye yönelik tüm çabaları tehlikeye düşürüyordu. Birlik ve evrensellik görgül olgusalılıkta bulunamazdı; verili olgular değildiler. Dahası, görgül olgusallığın yapısının kendisi bunların hiçbir zaman verili olgulardan türetilmeyecekleri sayılınsını aklıyor görünüyordu. Ama eğer insanlar özerk usları yoluyla ve giderek olgular ile çelişki içinde birlik ve evrenselliği yaratmayı başaramamışlarsa, yalnızca tinsel değil ama özdeksel varoluşlarını da yürürlükteki görgül yaşam düzeninin kör baskılarına ve süreçlerine teslim etmeleri gerekecekti. Sorun böylece yalnızca felsefi bir sorun olmakla kalmıyor ama insanlığın tarihsel yazgısı ile de bağlanıyordu.

Alman idealistleri sorunun somut tarihsel belirişlerini anladılar; bu

onların tümünün de kuramsal usu *kulgsal* us ile bağlamaları olgusundan açıktır. Kant'ın aşkınsal bilinci çözümlemesi ile bir *Wellbürgereich* topluluğu için istemi arasında, Fichte'nin arı 'ben' kavramı ile bütünsel olarak birleştirilip yönetilen toplumu (*der geschlossene Handelsstaat*) kurması arasında, ve Hegel'in us düşüncesi ile devleti ortak ve bireysel çıkarların birliği olarak ve böylece usun olgusallaşması olarak saptaması arasında zorunlu bir geçiş vardır.

İdealistik karşı-saldırı Locke'un ve Hume'un görgücü yaklaşımları tarafından değil ama genel ideaları çürütmeleri tarafından kısıktıldı. Usun olgusallığı şekillendirme hakkının insanın genel olarak geçerli gerçeklikler ileri sürebilme yeteneğine bağlı olduğunu göstermeye çalışmıştık. Us *var olanın* kaba olgusunun ötesine, *olması gerekenin* olgusallaşmasına götürebilirdi, ama ancak kavramlarının evrenselliği ve zorunluğu yoluyla (ki bunlar da kendi paylarına onun gerçekliğinin ölçütleridir). Görgücüler bu kavramları yadsıdılar. Genel düşünceler, diyordu Locke, 'anlağın uydurmaları ve yaratlarıdır, onun tarafından kendi kullanımı için yapılır, ve yalnızca imleri ilgilendirir. ... Öyleyse tikelleri bir yana bıraktığımızda geriye kalan geneller yalnızca bizim kendi edimimizin yarattığı şeylerdir ...'²⁰ Hume için genel düşünceler tikelden soyutlanır, ve tikeli ve yalnızca tikeli 'temsil eder.'²¹ Hiçbir zaman evrensel kurallar ya da ilkeler sağlayamazlar. Eğer Hume kabul edilecek olursa, usun olgusallığı örgütleme isteminin yadsınması gerekecektir. Çünkü gördüğümüz gibi bu istem usun gerçekliklere erişme yetisi üzerine dayanır, ve bu yetinin geçerliği deneyimden türetilmez, gerçekte kendini deneyime karşı ileri sürebilir. 'Yaşamın kılavuzu us değil ... ama alışkanlıktır.'²² Görgücü araştırmaların bu vargısı metafiziği zayıflatmaktan daha çoğunu yaptı. İnsanları 'verili olan'ın sınırları içerisine, şeylerin ve olayların varolan düzenleri içerisine sınırladı. İnsan bu düzenin içerisindeki herhangi bir tikelin değil ama bütün bir düzenin kendisinin ötesine gitme hakkını nereden bulabilirdi? Bu düzeni usun vargısı önüne getirme hakkını nereden elde edebilirdi? Eğer deneyim ve alışkanlık onun bilgi ve inancının biricik kaynağı olacaksa, alışkanlığa karşı nasıl davranabilir, henüz kabul edilip yerleşmemiş düşünce ve ilkeler ile uyum içinde nasıl davranabilirdi? Gerçeklik verili düzene karşı çıkamayacak ya da us ona karşı konuşamayacaktı. Sonuç yalnızca kuşkuçuluk değil ama uyuşumculuk oldu. Görgücülerin insan doğasını yalnızca 'verili' olanın bilgisine sınırlamaları hem verili olanı aşma hem de ondan umudu kesme isteğini ortadan kaldırdı. 'Çünkü hiçbirsey

²⁰*Essay Concerning Human Understanding*, book III, ch. 3, section II: *Philosophical Works*'de, yay. haz. J. A. St. John, Londra 1903, vol. II, p. 14.

²¹*A Treatise of Human Nature*, book I, part I, section VII, yay. haz. L. A. Selly Bigge, Oxford 1928, s. 17 vs.

²²Hume, *An Abstract of A Treatise of Human Nature*, ilk kez 1938'de yayımlandı, Cambridge University Press, s. 16.

umutsuzluğun da üzerimizde hemen hemen haz ile aynı etkiyi yapmasından, ve herhangi bir isteği doyurmanın olanaksızlığını anlar anlamaz isteğin kendisinin yitmesinden daha açık değildir. İnsan usunun en son düzeyine vardığımızı görünce, bununla yetinip otururuz.²³

Alman idealistleri bu felsefeyi usu yadsımanın bir anlatımı olarak gördüler. Genel düşüncelerin varoluşunu alışkanlığın gücüne, ve olgusallığın anlaşılmasını sağlayan ilkeleri ruhbilimsel düzeneklere yüklemek onlar için gerçekliğin ve usun yalanlanmasına eşdeğerdi. İnsan ruhsallığının değişime açık olduğunu, gerçekte kendisinden hiçbir zorunluk ve evrenselliğin türetilmeyeceği bir belirsizlik ve şans alanı olduğunu görüyorlardı. Ve gene de, sözü edilen zorunluk ve evrensellik usun biricik güvencesi idi. Eğer, diyorlardı idealistler, bu zorunluk ve evrensellik isteminde bulunan genel kavramların imgelem ürünlerinden daha çoğu olduğu gösterilemezse, geçerliklerini deneyimden olduğu gibi bireysel ruhbilimden de çıkarmadıkları gösterilemezse, eğer, başka bir deyişle, deneyimden doğmaksızın deneyime uygulanabilir oldukları gösterilemezse, usun görgül öğretinin buyruklarına boyun eğmesi gerekecekti. Ve eğer us yoluyla, e.d. deneyimden türetilmemiş kavramlar yoluyla bilme metafizik demek ise, o zaman metafizik üzerine saldırı aynı zamanda insan özgürlüğünün koşulları üzerine bir saldırı olacaktı, çünkü usun deneyime yol gösterme hakkı bu koşulların özsel bir parçasıydı.

Kant görgücülerin tüm insan bilgisi deneyim ile başlar ve onda sonlanır, ve usun kavramları için *gereci* yalnızca deneyim sağlar görüşlerini kabul etti. *An Usun Eleştirisi*'nin açılışını yapan bildirimden daha güçlü hiçbir görgücü bildirim yoktur. 'Tüm düşünce ... doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak ... en sonunda sezgilere, ve öyleyse, bizim durumumuzda, duyarlığa bağlı olmalıdır, çünkü bize başka hiçbir yolda bir nesne verilemez.' Bununla birlikte, Kant görgücülerin deneyimin ayrıca bu görgül gerecin örgütlenmesini sağlayan araç ve kipleri de sunduğunu göstermeyi başaramadıklarını ileri sürer. Eğer bu örgütleme ilkelerinin insan anlığının gerçek iyeliği olduğu ve deneyimden doğmadığı gösterilebilirse, o zaman usun bağımsızlık ve özgürlüğü kurtarılacaktı. Deneyimin kendisi usun ürünü olacaktı, çünkü o zaman düzensiz bir duyular ve izlenimler çokluğu değil ama bunların kapsamlı örgütlenişi olacaktı.

Kant insan anlığının ona duyular tarafından sağlanan veriler çoklusunu örgütleyen evrensel 'biçimler' taşıdığını tanıtlamaya geçti. Sezgi biçimleri (uzay ve zaman) ve anlak biçimleri (kategoriler) anlığın duyular çoklusunu deneyimin sürekliliği içerisine düzenlemesini sağlayan evrensellerdir. Bunlar tüm duyular ve izlenimlere *a priori*dir, öyle ki izlenimleri bu biçimler altında 'alır' ve düzenleriz. Deneyim ancak tüm şeyleri ve olayları uzay ve zaman biçiminde algılayan ve onları birlik, olgusalılık, tözsellik, nedensellik vb. kategorileri altında kavrayan insan anlığının *a priori* etkinliği yoluyla zorunlu ve evrensel bir düzen sunar. Bu biçimler

²³Hume, *Treatise*, Introduction, p. xxii.

ve kategoriler deneyimden türetilmemiştir, çünkü, Hume'un belirttiği gibi, onlara karşılık düşen hiçbir izlenim ya da duyum bulunamaz; gene de deneyim, düzenlenmiş bir süreklilik olarak, onlardan köken alır. Evrensel olarak geçerli ve uygulanabilirler çünkü insanın ansal yapısının kendisini oluştururlar. Nesnel dünyası, evrensel ve zorunlu bir düzen olarak, özne tarafından üretilir,—birey tarafından değil, ama deneyim koşullarının kendilerini oluşturmakla tüm bireylere ortak olan sezgi ve anlak edimleri tarafından.

Anlığın bu ortak yapısına Kant 'aşkınsal bilinç' der. 'Aşkınsal bilinç' sezme ve anlama biçimlerinden oluşur ki, bunlar, Kant'ın çözümlemesinde, statik çerçeveler değil ama ancak ayırısama ve kavrama ediminde varolan işlem biçimleridir. Sezginin ya da dış duyumun aşkınsal biçimleri duyu verileri çoklusunu bir uzaysal-zamansal düzene bireştirir. Bunun sonuçları kategoriler yoluyla neden ve etki, töz, karşılıklık vb. gibi evrensel ve zorunlu ilişkiler içerisine getirilir. Ve bu bütün karmaşa tüm deneyimi düşünen 'ben' ile ilişkilendiren ve böylelikle deneyime 'benim' deneyimim olma sürekliliğini veren 'aşkınsal tamalgı' da birleştirilir. Bu sentez süreçleri, *a priori* ve tüm anlıklara ortak olarak, bu nedenle evrensel olarak, kendi aralarında bağımlıdır ve *genel olarak* her bilgi ediminde işler.

Kant'ın 'en yüksek' sentez dediği şey, aşkınsal tamalgının sentezi her deneyime eşlik eden bir 'Düşünüyorum'un ayırısamasıdır. Bununla düşünen 'ben' kendini deneyimlerinin bütün dizisi boyunca sürekli, bulunuyor ve etkin olarak bilir. Aşkınsal tamalgı öyleyse öznenin birliği için ve bu nedenle tüm nesnel ilişkilerin evrensellik ve zorunluğu için enson temeli oluşturur.

Aşkınsal bilinç duyu yoluyla alınan gereç üzerine bağımlıdır. Bununla birlikte, bu izlenimler çoklusu ancak aşkınsal bilincin işlemleri yoluyla biraradaki nesnelere ve ilişkilerin örgütlü bir dünyası olur. O zaman, izlenimleri yalnızca anlığın genel *a priori* biçimlerinin bağlamında bildiğimiz için, izlenimleri ortaya çıkaran 'kendilerinde-şeyler'in nasıl ve neler olduklarını bilemeyiz. Anlığın biçimlerinin dışında var oldukları düşünülen bu kendilerinde-şeyler bütünüyle bilinemez kalır.

Hegel Kant'ın felsefesinin bu kuşkucu ögesini onun usu görgücü saldırıdan kurtarma girişimine zarar veren bir yan olarak gördü. Kendilerinde-şeyler usun sığasının ötesinde olduğu sürece, us olgusallığın nesnel yapısı üzerinde güçsüz salt öznel bir ilke olarak kalıyordu. Ve böylece dünya iki ayrı parçaya bölünüyordu—öznel ve nesnellik, anlak ve duyu, düşünce ve varoluş. Bu ayrılık Hegel için birincil olarak bilgi-kuramsal bir sorun değildi. Sık sık özne ve nesne arasındaki ilişkinin, karşılıklarının, varoluştaki somut bir çatışmayı belirttiğini, ve bunun çözümünün, karşıların birliğinin, bir kuram sorunu olduğu denli de bir kılıgi sorunu olduğunu vurguladı. Daha sonra, çatışmanın tarihsel biçimini anlığın 'yabancılaşması' (*Entfremdung*) olarak betimledi. Bu-